

Benczes István

egyetemi tanár,

Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszék,

KRTK Világgazdasági Intézet

E-mail: istvan.benczes@uni-corvinus.hu¹

ELVESZTEGETETT ÉVTIZED(EK)

Egyensúly és növekedés 2010–2019: Sereghajtóból újra éllovas címmel jelent meg 2020-ban a jegybank elnökének, Matolcsy Györgynek a nagymonográfiája a Magyar Nemzeti Bank saját gondozásában (Matolcsy, 2020). A kötet a 2015-ös első kiadás bővített változata volt, amely célja szerint egyfelől számot vetett a múlttal, másfelől kijelölte a továbblépés irányait. A kötetben a szerző hosszan taglalta a korábbi évtizedek elhibázott „húzd meg – ereszd meg” típusú gazdaságpolitikáit, jelezve, hogy a szocialista-liberális kormányok öncélnak tekintették a konszolidációt, amely így azután nem is volt képes a tartós növekedés alapjait megteremteni. Ha pedig a növekedés jeleit mutatta a gazdaság, akkor az rendre a külső és belső egyensúly megbomlásával járt együtt. A növekedést és az egyensúlyt egymás rovására érvényesítő gazdaságpolitikai elegyet állította szembe azzal a 2010 utáni makrogazdasági programmal, amely – állítása szerint – megfelelő kereteket teremtett ahhoz, hogy a pénzügyi egyensúly és a gazdasági növekedés együtt és egyszerre váljon elérhetővé Magyarországon.

Matolcsy múltértékelése több ponton is korrekt volt, hiszen a 2000-es évek olyan elszalasztott évtizedként vonulnak be a magyar gazdaságtörténetbe, amikor az Európai Unióhoz történt csatlakozás ellenére sem sikerült a növekedést és vele a felzárkózást erős alapokra helyezni, sem pedig egyensúlyi pályán maradni. Hogy mindebben mekkora szerepet játszott az első Orbán-kormány, azt jótékony homályban hagyta a szerző, holott 2001-től már egyértelmű jelei voltak a bomlásnak (Antal, 2004). Ám kétségtelen tény, hogy a kétszer száznapos programok, majd a jóléti rendszerváltás programja letéritette a magyar gazdaságot a fenntartható fejlődés pályájáról. A jegybankelnök részben elismerte ugyan a 2008 utáni konszolidáció sikereit, de jelezte, hogy azok – merthogy kényszerpályán mozgott a gazdaság – természetüknél

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7309-6213>

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.1-2.15>

fogva nem hozhattak érdemi áttörést és javulást. Ehhez – szerinte – új kormányra és új gazdaságfilozófiára volt szüksége az országnak...

A pénzügyi egyensúlyt egyfelől, illetve a gazdasági növekedést másfelől nem egymás ellenpólusának, hanem egymást feltételező tényezőknek hirdető tanokkal azonban Matolcsy György valójában olyan vonatra szállt fel, amely Európában akkor már hosszú évek óta robobott. A Harvard Közgazdaságtudományi Tanszékének vezető professzora, a néhai Alberto Alesina – aki a válság után közvetlenül is instruálta az Európai Bizottságot – munkatársaival közösen már az 1990-es évek elejétől komoly erőket mozgósított annak érdekében, hogy bizonyítsa: a fiskális konszolidáció nem szükségszerűen gátja a növekedésnek, sőt akár már rövid távon is annak gyorsítója lehet (Alesina et al., 1998). Kutatási programjuk végső soron arra irányult, hogy megértsék, melyek azok a feltételek, amelyek megléte esetén valóban megvalósítható a „stabilizáció = növekedés” képlet már viszonylag rövid távon is. Mind közül a legfontosabb az egyértelmű politikai szándék és akarat a változásra, amelyet az érintett kormány jogi aktusokban is jelezhet. Az Orbán Viktor vezette kormány e téren nem is teljesített rosszul, hiszen a brüsszeli nyomásnak engedve sikeresen konszolidálta a költségvetést, 2012-ben már 3 százalék alá vitte a GDP-arányos államháztartási hiányt, a közadósság is csökkenő pályára állt, sőt a külső egyensúlyhiány sem fenyegette konstans módon az országot. 2013-ban még az uniós szegyenpadról is lekerült, a túlzottdeficit-eljárás alól is szabadult az ország. Alesináék másik fontos feltétele a pozitív világgazdasági környezet megléte volt. E tekintetben sem panaszkodhattak Orbánék, hiszen az európai adósságválság után Európában és a világban is erőteljes növekedés bontakozott ki, amelyre 2010 közepétől könnyen rácsatlakozhatott Magyarország (2015 és 2019 között például 2,2 százalékos átlagos növekedést regisztrált az EU).

Alesina és köre az államháztartási konszolidáció megfelelő összetételét is a feltételek között szerepeltette (Alesina & Ardagna, 1998). Állították, hogy a stabilizáció során a bevételek növelése helyett a kiadások mérséklésére kell koncentrálni, illetve a kiadási tételeken belül a politikailag motivált közszektornak szánt bérkifizetéseket és a háztartásoknak juttatott transzfereket célszerű visszafogni. Első ránézésre itt sem szerepelt rosszul az Orbán-kormány, hiszen a Gyurcsány–Bajnai-érához képest 2019-re mintegy 4-5 százalékponttal szűkítette a kiadásokat (a GDP-ben mérve), a bevételi ráta pedig nem nőtt. Azzal sem lehet vádolni, hogy a 2010-es években kivételezett helyzetbe hozták volna akár a közszektorban dolgozókat, vagy a jövedelemhez elsősorban a különféle szociális transzferek útján jutó háztartásokat. Ellenkezőleg.

A magyar kormányzóerők gazdaságpolitikáját gyakorta hasonlítják a lengyel Jog és Igazságéhoz (PiS) (Sata & Karolewski, 2020). A számos hasonlóság ellenére a két rezsim nagyon is eltérő jóléti politikát folytatott. A Kaczynski vezette populisták ráéreztek arra, hogy Donald Tusk jobboldali kormánya elhanyagolta a vidéki, nem ritkán szegénységben tengődő kisembereket. Egyik legelső intézkedésük az volt, hogy extra készpénzes kifizetést biztosítottak a gyermeket nevelő családoknak (Rodzina 500+), és elkötelezték magukat egy széles jóléti háló kiépítése mellett, amelyben a családokon kívül az elmaradott régiókban élő, a leszakadó és elszegényedő rétegek is a hálón belül maradhattak. A családoknak juttatott kiadásokat alig hat esztendő alatt mintegy megkétszerezték (GDP-arányosan). A PiS elsősorban az inkluzivitás (befogadás) irányába mutató újraelosztási politikájának köszönhetette sikerét (még 2023-ban is a legtöbb szavazatot elnyerő párt volt). Mindezt úgy érte el, hogy nem veszélyeztette az elődje által megteremtett növekedés és egyensúly párosát.

A magyar kormány ezzel szemben 2010-től tudatosan szűkítette a GDP-arányos jóléti kifizetéseket. Tíz esztendő alatt GDP-arányosan közel 6 százalékponttal csökkent azok köre (ideértve mind a pénzbeli, mind a természetbeni juttatásokat). E drasztikus jóléti megszorítást nem egyszerűen a fiskális konszolidáció igénye (és az attól várt uniós kifizetések jelentette stabil pénzáram), vagy a stigmatizálás lehetősége (Enyedi, 2016) motiválta. Matolcsy és az Orbán-kormány erősen hitt abban, hogy a szociális alapú juttatások arányának mérséklése nagyobb arányú munkavállalásra sarkall majd. Ezért a transferek rovására a munkából megszerezhető bérjövödelmek arányának növelésére törekedtek. A közmunkaprogramok egyértelműen ezt a célt szolgálták, és ezt erősítette a rokkantsági nyugdíjasok körének szűkítése vagy a családi pótlék reálértékének elértéktelenítése is. Másrészt ide sorolhatók azok a középosztályt erősítő ösztönzők is, mint a családbarát egykulcsos adórendszer, a családi otthonteremtési kedvezmény (csok) vagy a babaváró hitel. Az orbáni, szigorúan teljesítményelvű jóléti modellben tucát esztendőn át a nyugdíjasok sem kaptak helyet. 2010-ben – GDP-arányosan – még 11 százalék felett álltak a nyugdíjkifizetések, amelyek 2013-tól fokozatosan mérséklődtek, és 2022-ben már csak 8,0 százalékot tettek ki. Ezen a bázison tudta a kormány 2022-ben meghirdetni a 13. havi nyugdíj visszavezetését, illetve a többkörös nyugdíjkorrekciókat, amelyek láthatóan sikeresnek is bizonyultak.

Szemben Kaczynski befogadó rendszerével, Orbán kirekesztő jóléti államában nem prioritás a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése, nem bűn a polarizáció növekedése. Vagy ahogyan azt Orbán Viktor maga megfogalmazta még 2012-ben:

„A mi programunk az, hogy a nyugati típusú jóléti állam helyett, ami nem versenyképes, egy munka alapú társadalmat alakítsunk ki.”² A lényegi különbség Alesináék és a Matolcsy-féle „egyensúly és növekedés” receptek között éppen ez utóbbiban áll. Egyfelől Alesináék soha nem akarták szétverni, leépíteni a jóléti államot, azt olyan adottságként kezelték, amely a demokratikus államokban egyfajta védernyőt kínál (nem csak konjunkturális értelemben), és intézményein keresztül még a nemzetgazdasági stabilizációt is szolgálhatja (lásd az egyik állandó hivatkozásukat, Írországot és az ott kialakított társadalmi paktumokat). Másfelől a növekedést attól várták, hogy a közszektorban dolgozók leépítését követően a munkaerőt a magángazdaság szívja fel, ahol a többlettermelés révén a kínálati oldali hatások következtében áll elő a pótlólagos növekedés. Ebben az az implicit feltevés is tetten érhető, hogy a munkaerő tanult és képzett, képes és hajlandó is rugalmasan munkahelyet váltani. Magyarországon azonban nem munkapiacon belüli átterelés történt, hanem korábban nem dolgozó és jellemzően alacsony iskolázottságú egyéneket vezetett be a kormány a közmunkaprogramba. Bár ezzel a rendszerváltás óta nem látott magasságokba emelte a foglalkoztatottságot (2019-ben, az állítólagos magyar csoda utolsó esztendejében 4,7 millió ember dolgozott az országban), ám e munkavállalók hozzáadottértéktermelő képessége a kezdetektől kétséges volt. Különösen úgy, hogy mindeközben e tömegek taníttatása és általában is a magyar közoktatás fejlesztése nem volt prioritás az Orbán-kormány számára.

A kivételezetteket helyzetbe hozó kirekesztő jóléti rendszer erősen extenzív fejlődési pályával párosult, amelynek fenntartásában nagyon is érdekelték voltak a termelőkapacitásaikat itt bővíteni kívánó multinacionális cégek: miközben a munkavállalói oldal is profitált a 2010-es évek második felének fellendüléséből, a folyamat nyertese a tőke lett, amely a hozzáadott érték megtermelésében 5 százalékponttal növelte arányát a munka rovására 2016 és 2022 között (European Commission, 2023).

A magyar gazdaság 2017 és 2019 közötti növekedési mutatója rendre 2-3 százalékponttal felülmúlta ugyan az uniós átlagot, de éppen ennyivel (2-3 százalékponttal) haladta meg az aktuális növekedési ráta is a potenciálist, ami hatalmas kibocsátási résben kulminált az évtized végére. Az unió növekedési motorjaként aposztrofált Magyarország képtelen volt termelékenységét fokozni. A 2010-es évek úgy teltek el, hogy a magyar munkatermelékenység semmivel nem került közelebb az unióhoz, jó harmadával marad el az EU27 átlagától (European Commission, 2023). A kimagasló gazdasági teljesítményt tehát nem az Alberto Alesináék által kulcsfontosságúnak

² <https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/orban-nem-joleti-allam-epul.534599.html>

ítélt, a költségvetési konszolidációt a munkatermelékenység fokozásával összhangba hozó kínálatoldali-szerkezeti reformok indukálták, hanem a külső környezet javulása és az éves szinten a GDP akár 3-4 százalékát is elérő nettó uniós forrásbevonás. E két tényező egyszersmind teret engedett a felelőtlenül prociklikus (értsd: az egyensúly kárára megvalósított), a belső fogyasztást és beruházást mesterségesen ösztönző gazdaságpolitikának. A folyó fizetési mérleg GDP-arányos egyenlege a 2016. évi 4,5 százalékos szufficitről folyamatosan erodálódott, 2019-ben már deficitbe váltott, mígnem 2022-ben már 8,2 százalékos hiányt mutatott. Az államháztartás GDP-arányos hiánya pedig – bár 2020-ig a maastrichti kritérium alatt maradt – már 2017-től indulóan magasan, mintegy 1,5-2 százalékponttal túlszárnyalta az uniós átlagot, tehát jóval a koronavírus-járvány kirobbanása előtt. A 2021-től indult és a 2022. választási évben csúcsra járatott, latin-amerikai populista kormányokat megszegényítő, teljes egészében politikailag motivált egyensúlyrontó pénzszozás ezért valójában nagyon is belesimult egy olyan trendbe, amellyel Magyarország költségvetési politikáját illetően nemcsak az uniós átlagtól, hanem a régió más populista kormányaitól is nagyban elszakadt (ideértve Bulgáriát, Csehországot, Lengyelországot, Szlovákiát, Szlovéniát).

Kettős magyarázata van, hogy 2017-től indulóan mindezt miért tehette meg majdnem büntetlenül a kormány: egyfelől az EU hosszú ideig, egészen 2022-ig tehetetlennek, eszköztelennek bizonyult. Másfelől a Fidesz vezette kormány, maga mellett tudva a kétharmados törvényhozást, úgy alakította a jogi-intézményi infrastruktúrát és vele a hazai médiát, hogy sikeresen leszerelte a kritikusokat, elfedte a valóságot, és arról biztosította a magyar szavazópolgárokat, hogy mindez csakis az ő érdekükben történik, utólag bármekkora árat keljen fizetni a felelőtlen gazdaságpolitikáért. Magyarország, immáron Latin-Amerikát is lepipálva, így annak a példája lehet, hogy miként követheti az egyik elvesztegetett évtizedet egy másik, sőt akár harmadik is...

Hivatkozások

- Alesina, A., & Ardagna, S. (1998). Tales of fiscal adjustments. Why they can be expansionary? *Economic Policy*, 13(27), 489–545. <http://dx.doi.org/10.1111/1468-0327.00039>
- Alesina, A., Perotti, R., & Tavares, J. (1998). The political economy of fiscal adjustments. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 197–266. <https://doi.org/10.2307/2534672>
- Antal, L. (2004). Fenntartható-e a fenntartható növekedés? *Közgazdasági Szemle Alapítvány*, Budapest.
- Enyedi, Zs. (2016). Paternalist Populism and Illiberal Elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies*, 21(1), 9–25. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1105402>
- European Commission (2023). 2023 *Country Report – Hungary*. Institutional Paper 241. Brussels. <https://doi.org/10.2765/354358>
- Matolcsy, Gy. (2020). *Egyensúly és növekedés 2010–2019. Sereghajtóból újra éllovas*. Második, átdolgozott kiadás, Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/mnb-szakkonyvsorozat/egyensuly-es-novekedes-2-kiadas>
- Sata, R., & Karolewski, I. P. (2020). Caesarean Politics in Hungary and Poland. *East European Politics*, 36(2), 206–225. <https://doi.org/10.1080/21599165.2019.1703694>